

מעדני שבת

פרשת בראשית תשפ"ז

גליון 534

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

יצר הרע

כח להתגבר כנגדו

איתא בגמ' (סוכה נ"ב.) אמר רבי שמעון בן לקיש יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו, ואלמלא הקדוש ברוך הוא שעוזר לו אינו יכול לו. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן יצר הרע מסיתו לאדם בעולם הזה ומעיד עליו לעולם הבא. תנא דבי רבי ישמעאל אם פגע בך מנוול זה משכחו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח אם ברזל הוא מתפוצץ אם אבן הוא נימוח.

ונוסף לזה מצינו בגמ' (ברכות ה'). אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה, אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע, אם נצחו מוטב, ואם לאו יזכור לו יום המיתה.

עוד איתא בגמ' (בבא בתרא ט"ז.) אמר ר"ל הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות.

עוד איתא בגמ' (יומא פ"ז.) אמר רב הונא אמר רב כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו הותרה לו סלקא דעתך אלא נעשית לו כהיתר. ומה"ט כתב ר' יונה בשערי תשובה באריכות שיש לאדם למהר לעשות תשובה מיד כי לאחר זמן יהיה לו קשה לעשות תשובה.

איתא בגמ' (שבת ק"ה:) כך אומנתו של יצר הרע היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו עבוד עבודה זרה והולך ועובד.

איתא בגמ' (נדרים ל"ב:) אמר רמי בר אבא מאי דכתיב 'עיר קטנה ואנשים וגו'', עיר קטנה זה הגוף, ואנשים בה מעט אלו אברים, ובא אליה מלך גדול וסבב אותה זה יצר הרע, ובנה עליה מצודים וחרמים אלו עונות, ומצא בה איש מסכן וחכם זה יצר טוב, ומלט הוא את העיר בחכמתו זו תשובה ומעשים טובים, ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא דבשעת יצר הרע לית דמדכר ליה ליצר הטוב.

ואמרין בגמ' (סנהדרין צ"א:) אמר לו אנטונינוס לרבי מאימתי יצר הרע שולט באדם משעת יצירה או משעת יציאה אמר לו משעת יצירה, אמר לו אם כן בועט במעי אמו ויוצא אלא משעת יציאה, אמר רבי דבר זה למדני אנטונינוס, ומקרא מסייעו שנאמר 'לפתח חטאת רבץ'.

ואיתא בגמ' (ברכות ס"א.) אמר רב יצר הרע דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב, שנאמר 'זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח', ושמאל אמר כמין חטה הוא דומה שנאמר 'לפתח חטאת רבץ'. שתי כליות יש בו באדם אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה ומסתברא דטובה לימינו ורעה לשמאלו דכתיב 'לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו'.

הכלי יקר מפרש טעמו של דבר כי כל זבוב כח פיו שלו חלוש ואין בו כח לעשות נקב בבשר שלם, אך במקום שהזבוב מוצא פתח פתוח בבשר החי שם ירבץ ויש כוחו בפיו להרחיב הפירצה. כך היצר הרע כוחו חלוש לעשות פירצה בבשר חי רב פעלים כי הצדיק בכל דרכיו אשר לא פתח ליצרו פתח כלל אי אפשר לו לפרוץ גדרו ולכנס בו להחטיאו. אמנם בזמן שהוא מוצא אנשים הפורצים אפילו פירצה קטנה ופותחין לו פתח לחטאת אז יש בידו להרחיב הפירצה ולהוסיף פשע על חטאתו כמו שאמרו חז"ל (שבת ק"ד.) הבא לטמא פותחין לו.

כתיב (ד, ז) 'הלא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו', איתא בגמ' (קידושין ל'): הקדוש ברוך הוא אמר להם לישראל בני בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו, שנאמר 'הלא אם תטיב שאת', ואם אין אתם עוסקין בתורה אתם נמסרים בידו שנא' 'לפתח חטאת רובץ'.

איתא בגמ' (סוכה נ"ב.) דרש רבי עזריא ואיתימא רבי יהושע בן לוי שבעה שמות יש לו ליצר הרע, הקדוש ברוך הוא קראו רע, משה קראו ערל, דוד קראו טמא, שלמה קראו שונא, ישעיה קראו מכשול, יחזקאל קראו אבן, יואל קראו צפוני. כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו.

עוד מצינו בגמרא שם אמר רב חנא בר אחא אמרי בי רב ארבעה מתחרט עליהן הקב"ה שבראם ואלו הן גלות כשדים וישמעאלים ויצר הרע.

לעיתיד לבא מביאו הקדוש ברוך הוא ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים, צדיקים נדמה להם כהר גבוה, ורשעים נדמה להם כחוט השערה, הללו בוכין והללו בוכין, צדיקים בוכין ואומרים היאך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה, ורשעים בוכין ואומרים היאך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה, ואף הקדוש ברוך הוא תמה עמהם. אמר רבי אסי יצר הרע בתחילה דומה לחוט של בוכיא ולבסוף דומה כעבותות העגלה.

הבית הלוי מבאר דכל תשוקת וחמדת עוה"ז כשיתבונן האדם בהם המה רק בחינת דמיון כוזב לחוד. דהרי רואים בחוש דבכל דבר של עוה"ז ההשתוקקות לזה הוא מרובה יותר ויותר מעצם התענוג שיש באותו דבר, ובשעה שחומד להדבר נדמה להאדם כאלו הוא דבר טוב ותענוג גדול מה שבאמת אינו כן, שכן הזולל וסובא שלהוט אחר השתיה ואכילה רק בדמיונו הוא טוב מופלג, וההנאה בעת בליעתו של המאכל והמשקה היא מעוטה ממש אינה נרגשת כלל. וכן רדיפת הממון, התשוקה להממון הוא הרבה יותר מהתועלת שנמצא בהממון רק כי בעת רדפו אחריו נדמה לו בדמיונו אשר אם ישיגו יגיעו לו טובה מרובה וכשישיגו יראה שאין בו תועלת, ומ"מ אין האדם חוזר בו ויש לו מנה מבקש מאתים כי יטעה שוב בדמיונו כי רק במאיתים יגיע לו הטובה אשר בדמיונו וכן הולך כזה לעולם, ונמצא כי כל הרודף אחר עוה"ז רודף להשיג דבר שאינו נמצא כלל אחרי כי באמת אין באותו דבר ההנאה שהוא משתוקק לו. ועכ"פ כל דברי העוה"ז והנאותיו הם קטני הערך מאד רק הדמיון והתשוקה מגדיל אותם, וכל חזקו של יצה"ר הוא רק בעת הרצון והחמדה אבל אחר שהגיע להדבר האדם בעצמו רואה שאין בו ממש.

ומשו"ה הצדיק הכובש את יצרו ומתגבר על יצרו בעת שמפתחו וכובש רצונו ואז היצה"ר חזק מאד ומשו"ה נדמה להצדיקים כהר, אבל הרשעים דמיד כבא היצה"ר והתשוקה להם הם עושים רצונם ורואה שאין בהמעשה שום ממש והנאה כלל ומשו"ה לע"ל כשמתבונן במעשיו שעברו שלא היה לו בהם הנאה רק מעוטה ושפיר נדמה לו כחוט ובוכה אשר בשביל דבר קטן ופחות בזה חטא ולא התגבר על יצרו.

כתיב (ג, טז) 'הרבה ארבה עצבונך והרנך'. פרש"י עצבונך זה צער גידול בנים והרנך זה צער העיבור. המהרש"א בעירובין (ק' ב') מקשה שצער העיבור מוקדם לצער גידול בנים ולמה זה נרמז קודם. ובספר קהלת יצחק מביא תירוץ בשם הגר"ח מוולוז'ין שבעוד שתהא עוסקת בגידול בנים יתן לה הריון אשר אז גדול יותר צער הגידול בנים בהיות לה צער הריון וכו', ובשם המהריל"ד והגר"ז כתוב תירוץ שאצל חוה היה תחילה צער גידול בנים ואח"כ צער הריון, כיון שקין נולד לפני הקללה.

היפה תואר כתב אף על גב דלאדם נמי איכא צער ג"כ, וכדאמרינן בגמ' (סנהדרין י"ט:) שפדאו יעקב לאברהם מצער גידול בנים, ופרש"י שהוטל עליו טורח השבטים, מ"מ צער האם מרובה שצריכה להניקו ולהלבישו ולקנחו, ולהכי לגבה מחשיב קללה לא לגבי האב.

איתא במדרש רבה 'והארץ היה תוהו' אלו מעשיהן של רשעים, 'ויאמר אלקים יהי אור' אלו מעשיהן של צדיקים, ויבדל וכו' בין החושך, בין מעשיהן של צדיקים למעשיהן של רשעים, 'ויקרא אלקים לאור יום' אלו מעשיהן של צדיקים וכו', ואיני יודע באיזה מהם חפץ אם במעשה אלו ואם במעשה אלו, כיון דכתיב 'וירא אלקים את האור כי טוב' הוי במעשיהם של צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהם של רשעים. ותמהו המפרשים מה הצד שיחפץ במעשיהם של רשעים. השם משמאל מפרש שמעשיהן של רשעים היינו המעשים הטובים שלהם, והיה ס"ד לומר שבהם חפץ יותר באשר צריכים כפיית היצר הרע יותר, קמ"ל דאינו כן רק במעשיהם של צדיקים חפץ יותר.

ומוסיף שהטעם שהמדרש מכנה מעשיהם של רשעים לחושך, היינו משום שאינם נעשים באור והתלהבות ע"כ בלתי אפשר שיפעלו המעשים הטובים להדליק ולהאיר למעלה כלל. ובזה תוכחת מגולה כמה צריך האדם להזהר במעשיו הטובים בתורתו ובתפלתו שיהיו באור והתלהבות, ושלא יהיו בכלל מעשי הרשעים ח"ו.

רש"י (א, א) כתב אמר ר' יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם, שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית, משום שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו. לכאן קשה וכי אומות העולם יקבלו את תשובת ישראל הלא אינם מאמינים כלל בבורא עולם. ועוד קשה כי רש"י להלן (יב, ו) כתב שהכנעני היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם, שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו, שנאמר (יד, יח) 'ומלכי צדק מלך שלם', לפיכך אמר הקב"ה אל אברהם לזרעך אתן את הארץ הזאת, עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם. א"כ מהו טענתם של אומות העולם.

בספר אש תמיד מבאר שאצל אומות העולם אין כזו טענה של ליסטים כיון שאצלם כל דאליים גבר, זו צורת החיים מדינה אחת כובשת מיד חבירתה, אמנם טענתם היא לישראל כיון שאין ישראל נוהגים כמו הגוים אלא יש להם תורה ויש בהם איסור גזל, ובאיזה זכות הם נטלו הארץ מכנעני, ועל כך משיבים כלל ישראל שאם אתם תובעים אותנו לפי דיני תורה הרי בתורה נאמר שהקב"ה נטלה מהם ונתנה לנו.